

Dagelijks verschijnen er verontnams en verontnams berichten in de media over het onderwijs. Als reactie op de bestaande onvrede ontstaan nieuwe experimentele vormen van onderwijs, maar ook verkleint de oep om terugkeer naar het 'dagelijkse' traditionele onderwijs. Er lijkt een kloof te ontstaan tussen het nieuwe en het oude leren.

In deze bundel gaat een aantal auteurs op zoek naar de kern van goed onderwijs, waarbij de nadruk ligt op het voortgezet onderwijs. De auteurs hebben allen ervaring met het onderwijs, vanuit diverse functies, variërend van (hoog)leraar tot schoolleider tot onderzoeker. De verschillende expertises van de auteurs staan garant voor een veelzijdige benadering van de vraag: wat is goed onderwijs eigenlijk?

De rode draad wordt gevormd door het opsporen van kenmerken van voorbeeldig onderwijs, en van de rol van het voorbeeld in goed onderwijs. Kan voorbeeldig onderwijs de tegenstellingen in de discussie over de inrichting van het onderwijs overbruggen? In ieder geval geven de verschillende auteurs met hun uiteenlopende visies op goed onderwijs stof tot nadenken aan alle betrokkenen in de huidige discussie.

Publicatie van het Tijdschrift Nijmegen

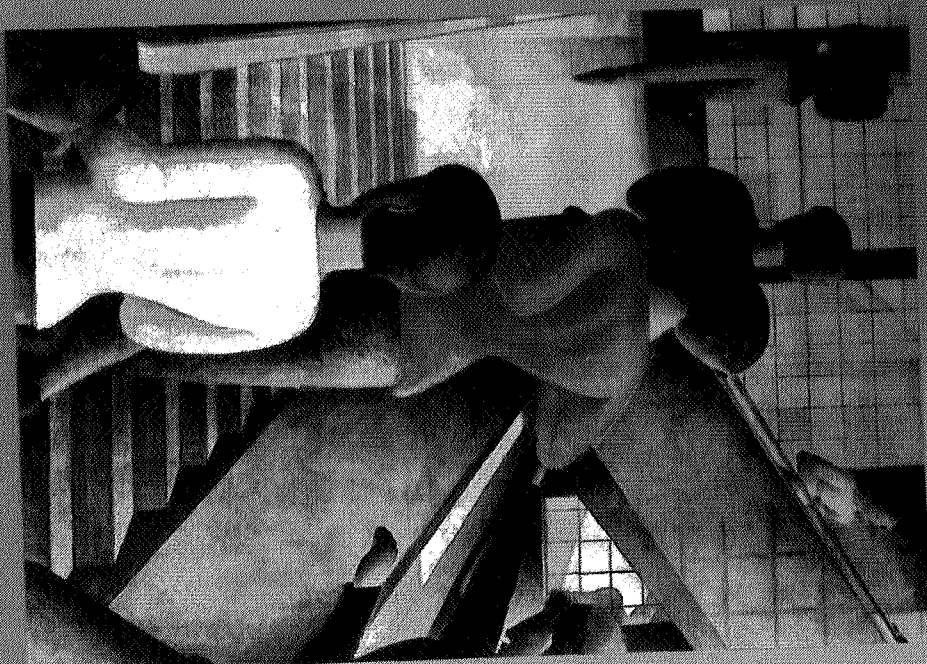
ISBN 978 90 5025 261 8

9 789056 252618

95
2

Paul van Tongeren & Karin Pasmaan-de Roo [red.] *Voorbeeldig onderwijs*

Paul van Tongeren &
Karin Pasmaan-de Roo [red.]
Voorbeeldig onderwijs

VALKENHOF PERS

ANS BUYS

Samen zorgen voor een nieuwe generatie.

Voorbeeldige leraren

Wat jammer dat de pers zich soms zo ongenueanceerd uitlaat over de kwaliteit van het onderwijs. Jammer, omdat stemmingmakende one-liners als 'het speelkwartier is over' onrecht doen aan al die voorbeeldige leraren die hun stem niet laten horen. Ze zijn goed in hun vak, meesterlijk als docent, hebben een groot hart voor jonge mensen en een blijvende passie voor leren. En het zijn opvoeders aan wie je een voorbeeld kunt nemen. Samen met de scholen in de regio spannen wij ons vanuit de Tilburgse lerarenopleiding van Fontys Hogescholen in om die leraren te vormen.

In de 35 jaar dat ik in het onderwijs werk, heb ik geen moment spijt gehad van die keuze. De helft van mijn onderwijsloopbaan gaf ik les. Voor mij bestond er geen mooier beroep dan leraar. Binnen en buiten de school zette ik me in om mijn vak (Nederlands) rijker en boeiender te maken. De tweede helft van mijn loopbaan werd ik schoolleider. Ik aarzelde bij die overstap want ik wilde mijn vak en de leerlingen niet kwijt. Weldra bleek dat ook in de rol van leidinggevende mijn passie voor onderwijs en leren kon groeien.

Sinds 2002 ben ik directeur van Fontys Lerarenopleiding Tilburg. Ik zie daar enthousiaste jonge mensen die wellicht nog veel bewuster dan ik veertig jaar geleden, aan hun opleiding beginnen. Dagelijks ervaar ik hoe mijn collega's – zowel binnen de opleiding als op de stagescholen – zich tot het uiterste inspannen om niet alleen voldoende, maar vooral ook goed toegeruste leraren op te leiden die

bij de start van hun loopbaan natuurlijk nog lang niet uitgeleerd zijn.

Een nieuwe generatie docenten die het vakmanschap en het meesterschap beheerst, want het gaat niet om het één of het ander maar om de synthese tussen beide. Of zoals een van onze eerstejaarsstudenten het onlangs treffend zei: 'Ik wil hier leren hoe ik pubers kan boeien voor het vak dat ik zelf zo fantastisch vind: scheikunde!'

VAKMAN, MEESTER EN PEDAGOOG

Behalve vakman en meester is een goede leraar pedagoog, één van de opvoeders aan wie een kind een voorbeeld kan nemen. Die voorbeeldige rol van docenten is een tijd wat onderbelicht geweest. De maatschappelijke discussie over normen en waarden heeft de vraag over de pedagogische rol van de school echter weer in de schijnwerpers gezet. De laatste jaren van mijn rectoraat aan het Sint-Janslyceum in Den Bosch (1990-2002) merkte ik een groeiende belangstelling bij docenten om met elkaar in gesprek te gaan over ethische dilemma's waar ze in hun werk met kinderen en hun ouders mee geconfronteerd werden. In de hitte van de dag was daar maar zelden tijd voor. En als die tijd wel genomen werd, ontbrak vaak het goede talige gereedschap om bijvoorbeeld te reflecteren op de eigen rol en de vraag achter de vraag te formuleren.

We ontdekten dat het Centrum voor Ethiek van de Radboud Universiteit in Nijmegen een project 'onderwijs en morele vorming' had gestart. Van daaruit kregen we begeleiding. Samen met een groepje docenten van het Bossche Rodenborchcollege namen we de tijd om zicht te krijgen op wat we verstonden onder voorbeeldig onderwijs en leerden we met behulp van bepaalde gesprekstechnieken (zoals het Socratisch gesprek) onze ethische vragen nauwkeuriger te formuleren. Binnen het Sint-Janslyceum heeft dit initiatief van een beperkte groep leraren geleid tot een

schoolbrede discussie over waardeneducatie.

Eenmaal werkzaam bij de lerarenopleiding zag ik dat onze leraren-in-opleiding dagelijks worden uitgedaagd om te reflecteren op hun eigen beroepsrol. Dat gebeurt vooral doordat ze tijdens het competentiegestuurde onderwijs van de opleiding consequent moeten aantonen in welke mate zij al over de vereiste competenties beschikken.

LERAREN OPLEIDEN

Afgelopen najaar hebben de gezamenlijke lerarenopleidingen van de hogescholen per vak vastgelegd over welke kennis een startende leraar moet beschikken. Het gaat dan niet alleen over de kennis van het gekozen vak (Wiskunde, Frans enzovoort) maar ook over de kennis van de leerling en de kennis van het leren. Deze zogenaamde kennisbasis is te vinden op www.kennisbasis.nl. Hiermee is een stap gezet naar de kwaliteitsborging van wat ik het *vakmanschap* van de leraar noem.

Een goede docent beheerst niet alleen zijn vak maar moet ook als leraar over de juiste competenties beschikken. Ik noem dat het *meesterschap*. Ook over de kwaliteit van het meesterschap zijn landelijke afspraken gemaakt. Op verzoek van de minister van Onderwijs heeft de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) in 2004 een set van zeven beroepscompetenties ontwikkeld. Deze zogenaamde SBL-competenties zijn vastgelegd in de wet BIO, waardoor ze richtinggevend zijn voor alle leraren in Nederland. Als lerarenopleiding hebben wij ze vertaald naar het opleidingsniveau van onze studenten. Voor alle zeven competenties hebben we op gedragsniveau beschreven wat onze leraren-in-opleiding moeten kunnen laten zien in een bepaalde fase van hun studie. De bijbehorende kennis, vaardigheden en houding moet de student zich eigen hebben gemaakt en hij moet dat ook kunnen aantonen.

Ik geef hierna per competentie slechts twee voorbeelden en maak daarbij in verband met de leesbaarheid geen onderscheid tussen de fasen in de opleiding:

Competentie 1: interpersoonlijk competent

- corrigeert ongewenst gedrag en waardeert gewenst gedrag
- toont persoonlijke betrokkenheid en enthousiasme bij individuele leerlingen en groepen

Competentie 2: pedagogisch competent

- stimuleert het bespreken van normen en waarden tussen leerlingen
- verantwoordt zijn pedagogische opvattingen en de gekozen aanpak

Competentie 3: vakinhoudelijk en didactisch competent

- staat boven de stof
- zorgt voor betekenisvolle en toepassingsgerichte leeractiviteiten

Competentie 4: organisatorisch competent

- stelt prioriteiten en verdeelt de beschikbare tijd efficiënt zowel voor zichzelf als voor de leerlingen
- is consequent in het hanteren van regels en afspraken

Competentie 5: competent in het samenwerken met collega's

- stelt eigen grenzen vast: is duidelijk over wat hij (niet) wil of kan
- neemt verantwoordelijkheid voor zijn taak

Competentie 6: competent in het samenwerken met de omgeving

- geeft aan ouders en andere belanghebbenden – in het belang van de leerling – informatie en doet dit met respect
- verkent en beschrijft relaties van zijn school met andere belanghebbenden

Competentie 7: competent in reflectie en ontwikkeling

- weet aan te geven op welke punten de eigen competentieontwikkeling verbeterd kan worden
 - brengt onder woorden wat hij belangrijk vindt in zijn docentschap en van welke waarden, normen en onderwijskundige opvattingen hij uitgaat
-

In alle coachingsgesprekken met begeleiders van de opleiding of van de stageschool zijn de beschreven competenties sturend. In hun portfolio verzamelen studenten bewijzen waarmee ze tijdens beoordelingsmomenten kunnen aantonen in welke mate ze over de vereiste competenties beschikken. Op deze manier doen ze – meer dan wij vroeger – ervaring op in het reflecteren op de eigen beroepsrol. De grondslag voor het voorbeeldig opleiden zit dan ook in introspectie en reflectie op de eigen beroepsrol.

Als lerarenopleidingen leveren wij startbekwame docenten af die nog een heel lerend leven voor zich hebben. Het leven lang leren van de leraar en daarmee voorbeeldig zijn naar leerlingen, die immers ook op school zijn om te leren, wordt gestimuleerd door het zogenaamde integrale personeelsbeleid (IPB). Vanaf 1 augustus 2006 is dat op alle scholen ingevoerd. Landelijke afspraken in het kader van IPB stimuleren ook (ervaren) docenten om aan de groei van hun eigen competenties te werken en zo een lerend voorbeeld te zijn voor hun leerlingen. Hiervoor is tijd nodig. Tijd voor schoolleiders om meer expertise te ontwikkelen hoe ze docenten tot leren kunnen stimuleren maar zeker ook tijd voor docenten zelf, want met de huidige hoge taakbelasting resteert er voor de gemiddelde leraar te weinig ruimte om aan zijn eigen professionalisering te werken. De lerarenopleidingen kunnen scholen daarbij helpen.

VOORBEELDIGE LERAREN

Het competentiegestuurde opleiden en het competentie-management in de scholen kan ertoe bijdragen dat leraren zich gestimuleerd voelen om na te denken over hun eigen beroepsrol, maar er is meer nodig om een voorbeeldfunctie te kunnen vervullen. Elke school zou moeten benoemen waaraan je die voorbeeldige leraar herkent.

Als lerarenopleiding hebben we geformuleerd op welke

punten onze afgestudeerden zich zouden moeten onderscheiden van studenten die elders zijn opgeleid.

We hebben drie thema's benoemd die binnen onze opleidingen extra aandacht krijgen:

- maatschappelijke verankering
- diversiteit
- ethische aspecten van het beroep

Ik licht ze kort toe.

Maatschappelijke verankering

Een leraar is niet alleen cultuurdrager maar ook cultuuroverdrager. Hij moet daarom leren samenwerken met mensen in de omgeving van de school want hij is immers een van de schakels in de kring van mensen die rondom jongeren staan om hen te helpen volwassen te worden. Samenwerken in die keten is van belang. We ervaren dat niet alleen maatschappelijke organisaties, maar ook instellingen voor kunst en cultuur en bedrijven graag met mensen in het onderwijs willen samenwerken aan betere toekomstmogelijkheden voor jongeren. Door actief mee te doen aan pilots en projecten ervaren studenten tijdens hun opleiding hoe belangrijk netwerken kunnen zijn en hoe inspirerend het is om vanuit verschillende disciplines naar dezelfde kwesties te kijken. Een nieuwe vorm van samenwerken krijgt gestalte in de zogenaamde docentenwerkplaatsen waar opleiders, studenten, docenten van scholen in de omgeving en mensen van instellingen of bedrijven zich samen buigen over actuele thema's waaraan kennis uit de verschillende schoolvakken gekoppeld kan worden waardoor het leren voor de leerlingen interessanter wordt.

Diversiteit

Leerlingen brengen steeds meer kleur in de school, terwijl de lerarenpopulatie nog voornamelijk wit is. De scholen van nu vormen een afspiegeling van de samenleving van straks en ook in Nederland wordt die samenleving steeds kleurrijker. Op school moeten leerlingen op hun plaats in

die samenleving worden voorbereid. Voor ons als lerarenopleiding betekent dat allereerst dat alle studenten die bij ons afstuderen extra bagage meekrijgen om in een kleurrijke school te werken. Ze weten bijvoorbeeld niet alleen waardoor verschillende culturen zich kenmerken, maar ze krijgen ook inzicht in talige aspecten van een multiculturele samenleving. Tijdens hun opleiding doen ze ervaring op in het werken met multiculturele groepen. Daarnaast spannen we ons in om meer kleur in de opleiding te krijgen door de lerarenopleiding beter in beeld te brengen bij allochtone leerlingen en de opleiding voor hen aantrekkelijker te maken. We werken daarbij samen met vertegenwoordigers uit de Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap. Een ander voorbeeld is de minor over bi-culturaliteit. Propedeuse studenten, die buiten Nederland hun middelbare schoolopleiding hebben gevolgd, maken in die minor nader kennis met de Nederlandse cultuur. Daarnaast werken deze studenten aan een betere beheersing van Nederlands als instructietaal en gaan ze na hoe ze de meerwaarde van hun thuiscultuur kunnen inzetten bij het succesvol afronden van de lerarenopleiding.

Ethische aspecten van het beroep

Eerder merkte ik al op dat er binnen onze opleidingen nadrukkelijk gekozen is voor een evenwicht in de groei van het vakmanschap en het meesterschap. In de praktijk is dat te zien aan de verdeling van het aantal studiepunten: 120 voor vakkennis en vakdidactiek en 120 voor het werken in de school en de daaraan flankerende meer theoretische onderdelen, zoals onderwijskunde en leerpsychologie. Zowel aan vakinhoudelijke kant als aan de meer beroepsmatige kant van de opleiding komen er regelmatig ethische vragen aan de orde variërend van de ethiek van het geografieonderwijs tot morele kwesties, gekoppeld aan pedagogische keuzes die je als docent moet maken.

Zoals ik hiervoor al toelichtte, ervaar ik bij onderwijsge-

venden een toenemende belangstelling voor het bespreken van morele dilemma's. Binnen ons opleidingsinstituut stimuleren we teamleiders om samen met opleiders, studenten en scholen op zoek te gaan naar pilots en projecten waarbij ethische beroepsaspecten spelen. Een mooi voorbeeld vind ik het project rondom de *Atlas of European Values*. De resultaten van dit onderzoek van de Universiteit van Tilburg waren voor onze opleiders aanleiding om er een didactische vertaalslag bij te maken, zodat onze studenten samen met Tilburgse scholen en leerlingen uit 25 EU-landen in gesprek konden over de waarden rondom zaken als werk, kinderen, politiek en religie in al die participerende landen.

Door duidelijke keuzes te maken in de profilering van onze opleidingen laten we aan onze studenten en aan de scholen in ons werkgebied zien wat voorbeeldig opleiden voor ons betekent en hopen we hen, via onze studenten die straks als leraar aan het werk gaan, te stimuleren tot het maken van eigen keuzes. Die dubbele bodem die het opleiden van leraren heeft, maakt het voor opleiders bijzonder interessant: wat je bij de opleiding ervaart, pas je straks als docent mogelijk ook weer toe. Een lerarenopleider heeft daarmee een voorbeeldrol in het kwadraat.

KRITISCH BLIJVEN

Sinds enkele jaren is het hbo-onderwijs versterkt door de benoeming van lectoren en promovendi. Alleen al binnen de educatieve opleidingen van Fontys zijn tien lectoren werkzaam en een groot aantal promovendi. Binnen de lerarenopleidingen is recent niet alleen een groep jonge promovendi aangesteld, maar er lopen ook promotietrajecten van zittende medewerkers. Bij de verwezenlijking van de bijzondere accenten in onze lerarenopleidingen is toegepast onderzoek van niet te onderschatten betekenis:

doen we de goede dingen en doen we die goed genoeg? Zo vindt er onderzoek plaats naar de effecten van het werken in docentenwerkplaatsen, hebben we een associate-lector diversiteit benoemd en is er een promotieplaats gecreëerd rondom ethische aspecten van het beroep. Bij de promoties wordt nauw samengewerkt met externe promotoren van verschillende universiteiten. Onder leiding van lectoren zijn daarnaast diverse professionaliseringstrajecten uitgezet voor de lerarenopleiders zelf zodat zij studenten beter kunnen begeleiden bij eenvoudige onderzoeksvragen die voortkomen uit de praktijk van hun stagescholen. Onderzoek naar de effecten van je eigen acties als leraar draagt immers bij aan meer inzicht in de kwaliteit van je eigen handelen en daarmee aan de kwaliteit van je leraarschap. Ook in het onderwijsveld proberen we belangstelling te ontwikkelen voor praktijkonderzoek.

TER AFRONDING

Wie aan een lerarenopleiding werkt, heeft de prachtige taak om een bijdrage te leveren aan een nieuwe generatie leraren. Voorbeeldige leraren liefst: goed in hun vak, meesterlijk als docent, een groot hart voor jonge mensen en een blijvende passie voor leren. De lerarenopleidingen aan de Nederlandse hogescholen scheppen daarvoor goede condities door hun gezamenlijk afgesproken kennisbasis maar wellicht nog meer door de keuze voor competentiegericht opleiden.

Op de Tilburgse lerarenopleiding van Fontys Hogescholen hebben we ervoor gekozen om in de periode 2006-2010 op drie daarbij passende thema's extra nadruk te leggen: de maatschappelijke verankering, diversiteit en ethische aspecten van het beroep.

Het laatste thema is nog het minst concreet uitgewerkt. We nemen daar het komende studiejaar voor. Het Thijmgenootschap ondersteunt ons daarbij door deze aflevering

van de Annalen-reeks te wijden aan het symposium over voorbeeldig onderwijs.

LITERATUUR

- Bolhuis, S. Ons werk-Werkt het? Uit: *Vector, magazine voor onderwijs 12+*, Fontys lerarenopleidingen, nr. 3/2007.
Management Team Fontys lerarenopleiding Tilburg, *Onze stippen aan de horizon*, Tilburg 2006.
Fontys Lerarenopleidingen, *Competentiekaarten*, Tilburg 2005.
Halman, L. e.a., *Atlas of European Values*, Tilburg 2005.

Met dank aan Joke van Oudheusden, Sanneke Bolhuis en Jos Schilleman voor het kritisch meelezen van dit artikel.